

Ivan Albreht:

Brez duše.

Včasih je tako: Greš kje sredi ceste, ko je dan najvišji in zori solnce in vzduh — pa rečeš nenadoma;

„Dober večer!“

Da bi bil tisti hip kdorkoli v tvoji bližini in bi ti prijazno odgovoril, gotovo bi mislil, da ti je odzdravil znanec ali znanka, morda celo ljubica —

Ne vem več natanko, vendar se mi zdi, da je začel moj drug v železniškem vozu prav nekako tako. Ker mu nisem odgovoril, se me je lotil z vprašanjem:

„Se ti ni še nikdar primerilo kaj sličnega?“

„Doslej še ne —“

Pogledal me je nezaupno in je za trenutek pomolčal — in sence pod njegovimi očmi so se stemnile do neprijetne usiljivosti. Brskal sem po svojem spominu, če nisem že morda kje videl tega človeka, toda domisliti se nisem mogel niti časa, niti kraja, kjer naj bi ga bil srečal. Zato se mi je zdelo tembolj čudno, da se mož tako neprisiljeno in brez ovinkov brati z menoj.

„Seve —“ mi je prekinil premišljevanje. „če nisi še nikdar doživel tega — to je potem drugače. Toda jaz —“

Pogledal me je s takim pogledom, da me je zazeblo do mozga in do srca. In šele v tistem trenutku sem opazil, da mož ni tak, kot so navadno možje njegovih let. Po obrazu bi ga človek sodil za bližino tridesetih, ali morda niti ne; lasje pa so spominjali na starca, ki se naklanja h grobu.

„Izvoli,“ mi je ponudil cigareto s fino in uglajeno kretnjo, da sem skoro ostrmel.

„Veš, jaz sem nadloga vseh nadlog. Venomer je za menoj.“

Nagnil je glavo malce na stran in vznak ter je pokazal z roko na desno in na levo:

„Včasih pride s te, včasih z one strani, kakor se ji pač zdi... In to mi je najhuje.“

Utihnili je za trenutek, potem sè je nagnil k meni:

„A vse to je samo zato, ker sem rekel včasih nenadoma: Dober večer!“

Zagledal se je nekam po brzeči pokrajini in je v zmernem taktu zmajeval z glavo. Molk je bil mučen — nekaj kakor moreča megla je tičalo v oddelku in je vezalo misli.

„Res — to je najhujša beseda — zlasti kadar imaš koga rad. Ali imaš ti nevesto?“

„Ženo,“ sem mu pojasnil z nasmeškom.

„Potem morda veš, kaj se pravi: imeti koga rad. Gotovo ni trenutka v tvojem življenju, da ne bi mislil na ženo,“ me je motril s prodirajočim, nekam vodeno-gorečim pogledom. Ko pa sem mu razjasnil, da imam poleg žene še sto in sto misli, ki zavzemajo nešteto trenutkov mojega življenja, se je sopotniku zmračilo čelo. Omahnil je vznak in je bil popolnoma obupan.

„Potem je seveda zastoj, da govorim. Če bi ti le mogel pojasniti to stvar, tako namreč, da bi razumel vse — vse do pičice —“

Uprl je lehti v kolena in je skril obraz v dlani.

„To je tako enostavno,“ je razlagal kakor sam zase, „a vendar ne razume nihče! Jaz sem imel svojo nevesto tako rad, da mi ni minul trenutek brez misli nanjo. Vedel sem natanko, kdaj mi piše pismo, slutil sem, kdaj misli name, in kdaj govori s kom o meni. In ona me je ljubila tako, da je slutila moje misli in moje početje.“

Dvignil je glavo in me je pogledal. Ves njegov obraz je bil tisti hip izraz same prevarane vere in v očeh je kraljevala taka bolest, da me je presunila kakor oster bodljaj, kadar sem za trenutek strnil svoj pogled z njegovim. Slutil sem nekaj groznega za temi očmi, zato nisem maral motiti z vprašanji, dokler ni sopotnik začel zopet sam od sebe:

„Akoravno ne razumeš besede, vendar čuješ! In čeprav je beseda beraška, nekaj tistega, kar je v srcu, obvisi vendar tudi na zvoku! — Ko je izbruhnila vojna, je šla Marica streč. Ker je čula, da moram jaz na boj, je hotela trpeti tudi ona ... To je vendar ljubezen — in te nisem mogel braniti ...“

Gube na čelu so mi pričale, da misli in išče, kako bi se izrazil tem natančneje. Kakor mučenik je bil pred menoj in samo glavo sem si upal nagniti v odgovor.

„Vidiš — tako sva živela — ona v bolnici, jaz na bojišču. In v onih dneh je prišlo tisto čudno, da je bila nenadoma prekinjena zveza med nama ... Tega niti sam ne razumem prav. Ali si bil ti na bojišču?“ me je vprašal h koncu hlastno.

„Ne,“ sem odvrnil kratko in to ga je za trenutek nekam pomirilo. Iz sosednjega oddelka je pogledala k nama blede, mlada ženska. Mimorede sem srečal njen pogled in zdelo se mi je, da je zastrt s solzami.

„Seve, potem tega gotovo ne moreš razumeti,“ je zamahnil moj drug z roko in je zopet obmolknil. Ženska, ki je naju motrila, je med

tem zopet zaprla duri. Obhajala me je tesnoba, tisti čudni občutek negotovosti, ki nas mestoma prevzame pri tujih in nenavadnih ljudeh. Moj sopotnik pa je začel z bolešno natančnostjo razkazovati in razlagati svoje spomine:

„Namreč to silno, kar je bilo med nama — to je bil boj! Trpljenje, groza smrti, borenje za obstoj, ki zavzame vsak hip vse človeške moči, to je prekinilo občevanje najinih misli. V tistih dneh sem prvič zasledil v svojem življenju vrzeli — cele dolge ure, ko ni bilo neveste v mojih mislih, ampak samo granata, ki je sršela nad menoj, ali šrapnel ali boj na nož ali še kaj bolj ostudnega . . . In veruj, da ni bilo nič drugega kakor obup, če sem nenadoma izpregovoril v samoti! In zdaj — (to je največje čudo in največje zlo!) — rekel sem — dober večer, pa sem jo nenadoma ugledal kraj sebe. To se je dogajalo v trenutkih, ko ni bilo nikogar pri meni, ne znanca, ne prijatelja. Vendar sem čul vselej prijazen odgovor in — njo, Marico, sem videl kraj sebe . . . Toda videl sem jo tako — sam ne vem, kako bi ti povedal. Čisto ob strani sem jo videl, tako da sem z očesom komaj doznal senco njenih obrisov. Kakor hitro sem se okrenil, je izginila, a če sem obstal, sem zopet zasledil njene obrise v svoji bližini . . .“

Hotel sem reči besedo o razburjenosti in o razbičani domišljiji, toda gospa iz sosednjega oddelka je stala med vrati, tako da je moj sopotnik ni videl — in je položila kazalec preko usten. Drug pa je molče zmajeval z glavo in je venomer gledal vame.

„Vidiš, človek, to je trpljenje, ki nima imena! Ta malenkost namreč, ki hodi za teboj: slutnja obrisov, ki jih ne moreš videti in jih — vendarle vidiš, to je nekaj tako groznega, da razveljavi vse misli in pojme. A najhujši je — dvom, ki ga prinese s seboj . . .“

Vlak je obstal, sprevodnik je zaklical postajo in sopotnik je utihnil. Osiveli lasje so dajali suhljatemu obrazu nekam čudno bolesten izraz. Od časa do časa je zadrhtel tujec po vsem telesu. Ko pa je vlak zopet zadrdral, je začel tudi on:

„Dvom — to je pekel na zemlji! — Tu je bila — si misliš, sežeš, iščeš — pa je ni . . . Potem se razkošatijo misli — kod hodi, kaj dela. Dahneš ji pozdrav nasproti — in zopet je pri tebi — in zopet je ni. Stokrat jo pokličeš in stokrat se ti brezmejna praznina reži v odgovor . . . Potem pa spet nenadoma — kakor da si čul njen glas, kakor da si videl njene ustnice tako razločno, da se skloneš in poljubiš — a poljub ti vrne samo razbeljeni zrak . . .“

Ni govorila le beseda — tudi oči, mišičje na obrazu, njegove roke — vse, on ves — kakor je bil pred menoj, je govoril:

„V takem trenutku se prestrašiš. Samega sebe se bojiš in ne veruješ, da živiš. Pa tiplješ po roki — in jo otiplješ; se primeš za

lase — jih tudi otiplješ; zasadiš zobe v ustnice, da ti priteče kri, in čutiš skelečo bolečino — vse je resnično! In vendar ne moreš verjeti, da živiš . . .“

Z vsako besedo je rastla vzhičenost in meštoma je prišlo pripovedovanje v zamolklo goltanje, tako da nisem mogel več razumeti posameznih besedi. Gospa iz sosednega oddelka je vedno pogosteje odpirala vrata in njen obraz je bil kakor okamenel od bojazni. Njene velike oči so govorile še o prav nežni mladosti.

Ko se je moj sopotnik nekoliko pomiril, je nenadoma vstal in mi je ponudil roko:

„Oprosti! Morda me niti ne poznaš! Moje ime je doktor Dolenjko.“

Takoj za tem je prešel zopet v pripovedovanje:

„V septembru sem čul, da je prišla moja nevesta kot prostovoljna strežnica na bojišče. Potem pa nič več — nič pisma, nič znaka o življenju . . . V našem oddelku so bili tedaj vroči dnevi — ure kakor sodnji dan. Nebo in zemlja sta rohnela — še vzduh je bljuval ogenj in smrt. In baš takrat me je zaseglo! Počilo je za menoj, da sem se nenadoma valil v dimu. Pa ni bilo nič hudega — le čudno, čudno.“

Prekinil se je z naglo kretnjo in je zatisnil oči.

„Čudno,“ je ponovil kakor v snu in je segel z desno preko čela:

„Ali veruješ v skrivnosti?“

Nisem vedel, kaj naj mu odgovorim.

„Mogoče je vse,“ sem skušal s previdnim umikanjem.

„Da — to je ravno tisto, česar večina ljudi ne razume! In to je res: Vse je mogoče na svetu! Zato je bilo tudi mogoče, da sem tedaj ugledal Marico, ko sem se valil v dimu, ves omamljen in kakor brez pameti,“ je hitel z navdušenjem. „Nogi je imela oddrobljeni nad kolonom — tako, veš, kakor granata odtrga noge . . . In oči bele in zavite navzgor. In tedaj se mi je primerilo tisto grozno. Saj razumeš?“

„Da.“

„Tisti zločin na življenju, namreč. Pa prosim, pazi!“

„Da.“

„Tisto, čemur pravimo — smrt. — Saj razumeš?“

„Da,“ sem odvrnil v zmedenosti in nekaki nepojmljivi grozi.

„Vidiš — jaz sem mrtev. — Duše nimam. — Ali razumeš?“

Steklena srepost me je bodla iz njegovega pogleda in kakor v mučnih sanjah sem potrdil z negotovostjo v glasu:

„Da!“

Doktor Dolenjko je nagnil glavo in zamrmral nekaj predse. Okrenil se je na desno in se je nasmehnil z otožnim usmevom. Bleda lica je za hip podplula rdečiča kakor pri jetičnih ljudeh.

„Zdaj je bila tu —“ se je okrenil proti meni. — Sicer pa —“

Molče je segel po moji roki in jo je obdržal v svoji:

„Če bi le mogel napraviti tako kakor drugi ljudje, ki umrejo! Toda z menoj je križ! Takrat sem vedel natanko, da sem umrl. A potem nenadoma. Da bi vsaj vedel, kako je prišlo do tega! Ležim v bolnici in ljudje hodijo okrog mene in mi govore o svojih smešnih domišljijah... Mrliču se zde živi ljudje tako čudno neumni!... Čakam krste in pogreba — a mesto tega mi privlečejo vojaško obleko in me vlečejo iz kraja v kraj... Ona pa hodi za menoj in me gleda tako milo — in vabi, zdaj z desne, zdaj z leve strani...“

Na ves obraz mu je legel izraz tesne muke in od časa do časa mu je tupatam nabreknilo mišičje v sunkovitem krču.

„Ali ni grozno, da morajo živeti — mrliči,“ je dahnil skoro brezglasno. „Kakor skelet so me prerivali semtertja in naposled so mi vzeli vojaško obleko in so me našemili takole.“

Govorjenje je zastajalo — kakor da ima jezik obtežen s kamenjem. Oči so mu medlele in roki sta omahnili ob životu.

„Tudi doma ni bilo rešitve,“ je nadaljeval brezbarvno in s tako čudnim glasom, da se mi je zdelo kakor bi sedel pri telefonu. — „Mesto pogreba so mi napravili — komedijo...“

Gospa iz sosednjega oddelka je odprla duri in je obstala kakor živ kip poosebljene bolesi. Doktor Dolenjko pa je nadaljeval z vedno bolj medlim glasom:

„Privedli so mi žensko, ki me je objemala in grčila in je trdila, da je moja — žena. — In če pomisliš — vse samo zaradi tega, ker sem rekel včasih — dober večer...“

Za trenotek je vzžarel pogled, potem pa se je zopet umaknil ogenj megleni brezizraznosti.

„Moja sreča, da sem mrtev. — Saj razumeš, ne? Brez duše sem. — Sicer bi. —“

Krči so prešli z obraza na vse telo in oči so bile le še komaj za spoznanje odprte. Gospa je stopila za korak naprej in zaprla vrata za seboj.

„Saj ti si najbrže tudi mrtev,“ je govoril doktor dalje — „sicer bi me ne bil mogel razumeti. Brez duše sva — oba sva brez duše... Vojna jih je nama vzela. Ti moj nesrečni drug...!“

Popustil je svojo roko in je omahnil na naslonjalo. Krč je divjal po njem, da je sunkoma vztrepetavalo vse telo. In prsti na rokah so se gibali in drhteli kakor sprožene vzmeti. Gospa je planila k njemu in je zaihtela. Tedaj je odprl oči in zaripljeni obraz se mu je skremžil kakor ostudna krinka.

„Če misliš, da posnemaš mojo nevesto —“ je zamahnil z roko proti njej. „Ali ne čutiš, da sem brez duše —“

Gospa ga je jokaje nagnila tako, da je ležal na blazinastih sedežih.

„Dober večer — Brez duše,“ se mu je iztrgal zagrlen krik. Ona pa se je sklonila nadenj kakor mati nad otroka in mu je kanila par kapljic mamila v usta. Krč je kmalu preminul in le mirno globoko dihanje je javljalo spanje bolnikovo.

„V zdravilišče greva,“ mi je pojasnila gospa, ko si je otrla solze. Naklonil sem se pred tem silnim trpljenjem in nisem imel besede zanj. Gospa pa je odgovorila mojemu nememu vprašanju:

„Možgane mu je pretreslo na bojišču. Komaj dve leti pred vojno je bila najina poroka — A zdaj . . .“

Rad bi bil rekel besedo sočutja, toda prizor me je omamil tako, da mi je zastajal glas v grlu.

„Spočetka ni bilo tako hudo,“ je vzdrhtevala gospa — „samo to je trdil venomer, da so mu ubili nevesto. Nihče ne razume, kako je prišel do te misli . . . Spoznal me je pa vendar vselej, kadar sva govorila dalje časa — Potem pa je vsak hip prišlo kaj novega vanj — Zdaj je vedno hujše —“

„Vojna,“ mi je ušlo skoro brez misli in čutil sem, kako me tišči na prsa, kakor da se vali silen val krvi name.

„In brez pomoči, brez upa,“ je dahnila gospa. „Danes že nisem smela ostati pri njem v kupeju.“

Prispeli smo do Maribora in poslovil sem se kakor v omotici. Vlak je oddrdral, a jaz sem ostal na peronu in nisem vedel, kaj bi. Gledal sem po ljudeh in venomer so mi kljuvale po mislih besede, da nam je krvavi čas utopil duše.

„Ali imate dušo,“ sem hotel vprašati rejenega gospoda, ko sem nehote obstal pred njim. Rekel pa sem mu samo:

„Oprostite, prosim — kedaj pelje vlak proti Celovcu?“

Veljak je šel mimo mene in se je s komolcem obregn timer vame. Zamrmral je nekaj o nerodah, ki ne znajo hoditi med ljudmi. Za tisti hip sem ujel njegov pogled in poglede nešteti drugih ljudi — možkih v uniformah in v civilu — žensk kakor pustnih šem in zopet žensk v dolgih, sivkastih plaščih z rdečim križem na belem pasu okrog leve roke. Vsi so gledali vodeno in stekleno in vsem je bilo zapisano na topih obrazih, da so brez duše — — —

